

Çavlı, Emin Ali (408-410)
30787

EKİM 1979

07 EKİM 1997

Diğer taraftan

N. D. D. D.

TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ DÜŞÜNCE TARİHİ

ÜLKEN YAYINLARI: 1 / H. Z. ÜLKEN BÜTÜN ESERLERİ: 1 / KAPAK:
DENİZ ORAL / BASKI: KARDEŞLER MATBAASI Himayet Etfal Sok.
Çavuş Han / KAPAK BASKI: EBRU GRAFİK / CİLT: NUMUNE MÜ-
CELLİTHANESİ / BİRİNCİ BASKI: İSTANBUL 1966 / İKİNCİ BASKI:
HAZİRAN 1979 / GENEL DAĞITIM: SERHAT DAĞITIM.

Türkiye Diyanet Vakfı	
İslâm Ansiklopedisi	
Kütüphanesi	
Kayıt No :	463
Tasnif No. :	199.56 ÜLKE-T

ÜLKEN YAYINLARI

İstanbul 1979

si hayatı bırakarak çiftliği ile ve tarihi tettebuları ile uğraştı. Ölümüne kadar bu münzevi ve mütevazı hayata devam etti. 1954 de Pakistan'daki son Şarkiyat kongresinde bulundu ve dikkate değer tebliğler okudu.

EMİN ÂLİ ÇAVLI

II. Meşrutiyet'in yetiştirdiği değerli tenkit zekâlarından Emin Âli Çavlı, Trakya'da Çav kasabasında doğdu (1889). Mülkiyede okudu. Bursa lisesinde tarih öğretmenliği yaptığı sırada İslam tarihine dair yayınlamaya başladığı bir eserin çıkan ilk beş formasını Maarif nezaretine haber vermeleri üzerine azledildi. Eser İslamiyetin doğuşunun içtimai sebeplerini açıklamakta idi. Fakat Emrullah Efendi tarafından nezarete çağırıldı, özel olarak takdir gördü ve Avrupa öğrenci müfettişliğine tayin edildi. Emin Âli Lille üniversitesinde tarih metodu okudu. Dönüşünde İstanbul lisesine tarih öğretmeni oldu. Öğrencilerine tarih metodu fikrini vermesi bakımından derin tesir yaptı. O sırada basında en çok okunan Ahmet Refik ve Celâl Nuri'nin kitaplarını tenkit etti. Tarihin objektif zaman ilmi olarak indi ve sübjektif kanaatleri yaymaya hakkı olmadığını, İbn Haldun'dan kalma «yükselmeye», «alçalma» devri tâbirlerinin sosyolojik bir esasa dayanmadığını, Tarih-i Ebül-Faruk gibi vakaları vicdan mahkemesinden geçirmenin doğru olmadığını, tarihi vakaları bütün objektiflik ve sarıhlığı ile tespitten başka bir şey yapılamayacağını iddia etti. Çoğu basılmış olmayan bu tenkitlerin o zamanki lise öğrencileri üzerinde tesiri büyük oldu. Emin Âli, hakarete uğrayan kız kardeşinin şerefini koruması yüzünden yeniden azledildi. Fakat Mütarekede Şehzadebaşı kooperatifini kurarak, Kadınları Çalıştırma Cemiyetini idare ederek hayatını kazandı ve Türk Ocağında fikri faaliyetine devam etti. Cumhuriyet başında yeniden öğretmenliğe tayin edildi. O sırada «Tarihî Usûl ve Usûlde Tarih» adlı bir eser yazmaya başladı. Liseler için bir tarih kitapları serisi yayınladı. Ankara, Pertevniyal liselerinde öğretmenlik yaptı. Tekrar Fransa'ya giderek metoda ait çalışmalarını ilerletti. Afganistan'a maarif müşaviri oldu. Fakat orada yakalandığı *encéphalite léthargique* (uyku hastalığı) den yattı. Türkiye'de yıllarca bunun tedavisi ile uğraştı. Kısmen iyileştikten sonra Güzel Sanatlar Akademisinde medeniyet tarihi okuttu, Yunan sanatı ve yazının menşesine dair yayınlara yaptı. «Cumhuriyet» gazetesinde metodlu araştırmaya örnek olacak makaleler yazdı. Orta öğretimdeki tarih programlarını tenkit etti, programdaki eksikler ve ölçsüzlükleri gösterdi. Emin Âli, Sokrat gibi fikri istihza metodunu kullanarak doğru araştırma yolunu göstermeye çalıştı. Eser yazmaktan ziyade, eserin nasıl yazılacağını anlattı ve methodsuz yayınlara ait tenkitlerle sağlam yayınlara zemin hazırladı. «Usûlde Tarih» kitabını tamamlıyamadı. Tamamen iyileşmeyen hastalığı bu çalışmalarını bugüne kadar yarıda bırakmasına sebep oldu. İş-Düşünce dergisinde (Aralık 1965, sayı 252) «Üniversitelerimiz» adlı yeni yazıları ile çalışmalarına kısmen devam etmektedir. (*)

«Yeni Mecmuada» (sayı 52, 13 Temmuz 1918) «Tarih usulüne dair» adlı yazısında şöyle diyor: «Tarih, insanî bilgiler arasında yerini henüz vuzuh ile almamıştır. Bir zaman ilimler arasında teşrifat vardı. Tarih bu mertebelerde kendisine pek değerli bir yer ayırmıştı. Evrenin bütün sırlarının

(*) Emin Ali Çavlı 1966 yılında ölmüştür.

anahtarını onun elinde idi. Ahlâk, vicdan vatanperverlik onunla uyanır, en sonra o, bir cihan mahkemesidir. Bu suretle geçmiş anlaşıldıktan sonra gelecek çok kolaydır. Geçmişten geleceğe bir tümevarım bize en kuvvetli bir düşünce iksiri olur. Bazen daha cüretle tarih, bugünkü ve gelecek nesillere yol göstermekle kalmayıp geçmişteki kahramanlara da nasihat verir. İddialarını ne bir usule, ne bir vesikaya, ne vesikadan vakaya geçmek için uyulması gereken şartlara dayandırmaya lüzum vardı. Tarih, Descartes'ın metodlu şüpheşinden biricik imtiyazlı bir bilgi dalı olarak Ondokuzuncu asrın ortalarına kadar bütün saltanatıyla yaşadı. Fakat bu heyecanlı ve şair tarihçilerin yanında başka ilimlerdeki gibi kat'ilik ve açıklık araştırılmaya başlandı. Vakıa bugün biyolojinin ilim olup olmadığına dair hiç bir tartışmaya rastlanmadığı halde, tarihin ilim veya sanat olacağına dair tartışmalar ciltler doldurmaktadır. Buna karşılık tarih metodu üzerinde kesin, sağlam ve müspet hükümler gittikçe çoğalmaktadır. Olguların vesikalara dayanması, vesikaların ilmi bir kanaat doğurması için kuvvetli bir tenkitten geçmesi, vesikaların aranması ve yorumlanması için tutulacak tarzlar o kadar kesin şekiller almıştır ki bunlara riayet etmeden meydana çıkacak bir eser ciddi bir adamın iki dakikasını israf edeceği bir şey olamaz. Türkiye'de fikir cereyanları iki zıt şekilde beliriyor: 1) Avrupa ilmini idare eden kanaatler; 2) Geçmişten kalan ilim-dışı düşünceler. Bunlar kimyanın yanında simya gibi yanyana sürüp gidiyor. Fakat bu ikiliğe bir son vermelidir. Tarih cüzi vakalara dayanacaktır. Onun metodu başka ilimlerin metodundan büsbütün ayrılır. Başka ilimler olgularını doğrudan doğruya gözlerler. Tarihçi için ise olguyu öğrenmenin tek vasıtası vesikadır. Bir iz bırakmamış veya izi kaybolmuş bütün düşünceler, olgular insanlık için ebediyen kaybolmuş demektir. Vesikaların toplanmasına *euristique* diyorlar. Bunun için arşivler, müzeler, kütüphaneler hazırlanmalıdır. Vesika yoksa tarih de yoktur. Bu hazırlıklara dayanarak yazma eserleri için zengin bir *bibliographie* hazırlanmalıdır. Fakat ondan sonra bu kaynaklar kuvvetli bir tenkitten geçirilmelidir. Burada ne usulün, ne doğuştan istidadın tamamlayabileceği bazı teknik bilgilere ihtiyaç vardır ki onlar olmadan tarihçilik mümkün değildir. Tarihinin çarıklık devrinde bileceği şeyler üç gruba ayrılır: a) edebî, b) felsefî, c) tarihî. Tarihinin yardımcı bilgileri *archéologie*, *numismatique*, *héraldique*, *épigraphe*, *paléographie*, *philologie*, *diplomatie*, edebî tarihtir. Yalnız şunu kaydedelim: 1) Bu bilgiler her tarihçi için zarurî değildir. Çağdaş tarihle uğraşanların ne epigrafiye, ne arkeolojiye ihtiyacı vardır. 2) Bu bilgiler cüzi olguların tespit işine aittir. Tarihi terkip ayrıca ele alınmalıdır.» Emin Âli Çavlı, Afganistan'dan dönüşünden sonra J. J. Rousseau'nun bütün eserlerini tercüme ve neşrettirmek işiyle uğraşmış ve gündelik gazetelerde tarih ve metod dahil pek çok yazı yayınlamıştır.

Emin Âli Çavlı «Usûlde Tarih» adlı yayınlamadığı kitabında şu esaslı tezi savunmaktadır: «Eğer olgular tek bir tipin tekrarı olsaydı, ilme lüzum kalmazdı. Nitekim sayısız çeşitlere ayrılırdı yine ilim yapılamazdı. Fakat onları sınıflara, kategorilere ayırdığımız için ilim yapabiliyoruz. Olgularıyla mekânda zamandaş olarak azlık, çokluk ve mesafelerine göre tetkik ediyoruz ki, bu suretle matematik bir tetkik yapmış oluyoruz. Ya da zamanda ardarda oluşlarını inceliyoruz ki, bu suretle de tarihi bir inceleme yapmış oluyoruz. Öyle ise *matematik* ve *tarih*, birer ilim olmaktan ziyade bütün tabiat olgularına tatbik ettiğimiz birer metoddur. Her tabii olgu nevini mekânî münasebetlerine göre inceleyince onun matematiğini, zamanî